НОВ ЕПИГРАФСКИ ПАМЕТНИК ОТ ВЕЛИКИ ПРЕСЛАВ

Кремена Стоева, Георги Майсторски (Велики Преслав)

През есенните месеци на последните четири години екип на Археологическия музей "Велики Преслав" проучва останките на средновековен манастир в местността Манастирчето, на 2,5 км южно от Външната крепост на старата столица, по северния склон на връх Кара Бурун. Находките в разкритите до момента малка кръстокуполна църква и две сгради /южно и югозападно от храма/, бележат средата на X - началото на XIII век като хронологически граници за съществуването на комплекса.

Още в самото начало на разкопките попаднахме на значими фрагменти от амфора, в североизточната част от наоса на църквата. Съдът е с червено-кафяв цвят на глината и украса от врязана на сурово вълнообразна линия на нивото на залепване на дръжките. Поради липсата на вода в тази местност и закъснялото транспортиране на находките, едва след края на сезона стана ясно, че върху един малък къс от стените на тази амфора е запазена част от миниатюрен надпис. Наличието на буквите ***ж*** и ***з*** го определиха като кирилски, а усилията ни, освен в разчитането на текста, бяха насочени към откриването на други негови части. Шансът ни споходи едва две години по-късно при разкопаване на нахвърляния от иманярите насип, когато към началото и края на надписа бяха добавени още два фрагмента. Буквите са нанесени с тънък писец след изпичането на съда и са разположени в хоризонтален ред непосредствено под неговата гърловина (обр.1).

Обр. 1. Амфора от църквата в м. Манастирчето.

Обр. 1а. Съдът след реставрация.

Обр. 1б. Детайл с надпис.

С последните допълнения надписът гласи:

.....ѳ л ѳ в [ь] н и к ъ д а ж є н ѳ у к р[ъ .] ıє т [ъ] м . . . . [а] а . . . ста..... (обр. 2).

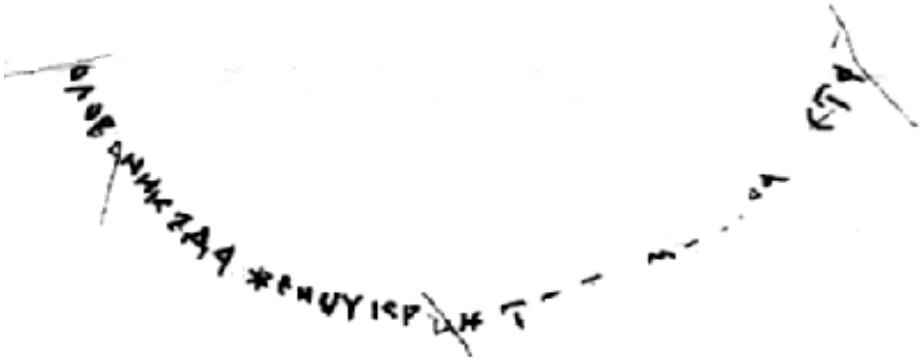

Обр. 2.

Макар и фино врязани, буквите върху първите два фрагмента са добре запазени и ясно четими, с изключение на 5-та и 19-та по ред, които попадат на местата на счупване[1]. В началото на третия фрагмент са съхранени знаците *ıє, т, м* и *а* , както и *с, т, а* - в края на пасажа.

Всички запазени 24 буквени знака са с правилни пропорции /вис. 3-7мм и шир. 1,5-4 мм/ и носят характеристиката на редица кирилски епиграфски и книжовни паметници от X и нач. на XI век[2]. Отличават се: високо прикачената триъгълна петлица на *а* /с наклонен или изправен стълбец/, *к* със силно отдалечено от стълбеца камшиче, звездообразното *ж*, *в* с еднакво големи триъгълни петлици**,** които се събират в средата на стълбеца, *л* с удължена лява хаста; тесните форми на *ѳ* и *є* с ъгловати краища, както и плиткото *с* са повлияни от т.н. млад унциал, а буквите *и, к, и, д, ж, р* и *м* са с почти квадратни начертания.

Най-близо в палеографско отношение до нашия надпис стоят Преславските епиграфски паметници с уставно и полууставно писмо /надписът върху източната крепостна стена, графитите на Илия, Мартин и Павел Хартофилакс, надписите върху керемидени отломки от "църквата на Мостич", известният като Преславски надпис с дата - 931(?), двуезичен надпис на Ана и др./, както и някои от Крепченските и Мурфатларски

[1] Запазените следи от четирите силно изличени букви ни дават основание да ги възстановим като ерови гласни и ѣ.

[2] Кирило-Методиевска енциклопедия, т. I, С., 1985, т. II, С., 1995. ***Карский, Е. Ф.*** Славянская кириловская палеография. М., 1979., с.181 и сл.;
В подкрепа на тази относителна датировка се явява и фактът, че в черквата не бяха открити фрагменти от характерните за времето след XI в. тънкостенни съдове.

надписи - всички датирани или отнесени според археологическата среда към X век[3].

Поради фрагментарността на надписа и оронването на повърхността в отделни части на амфората, където буквите са заличени, текстът остава трудно четим. Ето защо предложената тук възстановка, представлява само един опит за неговото тълкуване.

Съчетанието на първите няколко букви предполага наличието на съществително или прилагателно, завършващо като – ***ѡлѡв[ь]*** или – ***ѡлѡв[ъ]*** и отрицателното наречие ***никъ(г)да*** или ***никъ(г)дажє*** с липсваща буква ***г***. Тъй като отсъстват всякакви данни за надредно изписване на пропуснатия знак върху иначе добре запазената в тази част на съда повърхност, този вариант ни се струва твърде неубедителен. Считаме за много по-вероятно на това място да стои съществително от м. р. ед. ч. В им. или вин. п. с наставка – ***икъ*** или -***[ь]никъ***. В комбинация с предходните букви думата или запазената част от нея звучи като ***ѡлѡв[ь]никъ***.

Подобно съществително в старобългарския език не ни е известно. Споменатата дума обаче твърде много напомня името на крепостта ***Холъвник*** на р. Дунав**,** за чието обновяване се говори в надпис от 1397/98 г.[4] Размишлявайки върху етимологията на това име, в своя публикация Ив. Гълъбов пише, че се касае за производно на съществителното *холева, халява, холява*, широко засвидетелствано в славянските езици. Като едно от значенията на думата, той посочва "***уста", "гърло"*** и изтъква съществуването на други местни имена като ***Холеван, Хелван, Халван*** в областта Чеч /дн. Гърция/ и ***Олевени, Холевен*** в Битолско[5].

Предвид обстоятелството, че обектът, в който е открит нашият надпис, се намира непосредствено до мястото, където р. Голяма Камчия напуска пролома, и което преславяни наричат "Боаза" или "Азу" [6] / от тур. - "гърло, уста"/, струва ни се, че е възможно и в нашия случай да става дума за название на местност. Твърде вероятно е "Боаза" /"Азу"/ да е реминисценция на топоним, звучал през X век като Холовник /развнозначно на Устие/. Тук не бихме искали да възобновяваме старата полемика за локализацията на "Ѹстіи Тычѫ", споменато от Тудор Доксов в приписката към "Атанасиевите слова"[7] или на крепостта Устион, за която говори М. Фил[8]. Ще припомним само, че в тази местност са разположени

---

[3] ***Иванова, В.*** Надписът на Мостич и Преславският епиграфски материал. - В: Надписът на чъргубиля Мостич с. 43 -102; ***Овчаров, Д.*** Нови епиграфски паметници от Велики Преслав. В: сб. Плиска-Преслав, Т. I, с. 191 и сл.; ***Попконстантинов, К., О. Кронщайнер.*** Старобългарски надписи. Т. I, с. 15-227; Кирило-Методиевска енциклопедия. Т. I, с. 662-676.

[4] ***Гълъбов, Ив.*** Приносът на епиграфския материал за решаване на лингвистични проблеми. Известия на Народния музей Варна, XII, 1976 г., с. 35-36.

[5] Пак там.

[6] ***Господинов, Ю.*** Стари водопроводи в Преслав. ИБАИ, 1921-1922 т. I, св. II, с. 220.

[7] ***Дуйчев, Ив.*** Стара българска книжнина. I, С.1943, с. 76.

[8] ***Аврамов, В.*** Юбилеен сборник Плиска-Преслав. I-III, С. 1929, с. 95-96; ***Шкорпил, К.*** Старобългарската съобщителна система около Преслав и крепостите по нея. Българска

укрепленията Горни и Долни Страдини, охранявали южните подстъпи към Преслав[9]. При цялата несигурност на нашите предположения, допускаме, че употребеното в надписа название "Холовник" има отношение именно към тези две крепости.

В съчетанието на следващите няколко букви бихме могли да видим израза *да женоу* /с употреба на род. или мест. п. дв. ч. за съществителното *жена*/ или *да жен(ъ)*, като тук допускаме, че краесловният ер е изпуснат от формата за род. п. мн. ч, а дифтонгът *оу* принадлежи на следващата дума. Наличието на дуалис предполага двойката, за която се говори, да е установена в предходната част на текста[10], което е трудно допустимо от техническа гледна точка. Що се отнася до пропускането на *ъ* в края на думата, подобно явление е засвидетелствано в редица кирилски епиграфски паметници от епохата[11], а също и в Асеманиевото евангелие[12], затова приемаме втория вариант на четене – *да жен(ъ)*.

Най-много трудности срещнахме при прочита на следващата дума, разположена на два съседни фрагмента. Част от буквите попадат в изключително неблагоприятната за писане повърхност под дръжката, а от знака при мястото на счупване е запазена малка част. Наличието на диграфа *оу* и добре четимите *к* и *р* върху втория фрагмент, както и на по-плитко врязаните *іе* и *т* върху следващия, насочват към формата за 3 л. ед.ч. на глагола от св. вид *оукрътн* – *оукр[ъı]кт[ъ]*.

В най- силно повредената последна част на надписа добре личат буквата *м* и една твърде заличена, но все пак добре четима буква *а*. В края на фрагмента личат едро изписани буквите *с*, *т* и *а*. Това ни кара да тълкуваме разглеждания пасаж от текста като *м(ѣсѧца) а(гоу)ста,* още повече, че след последното *а* установяваме една хоризонтална надредна чертица, която би могла да бъде титлата на дата.

След казано до тук, предлагаме следното четене на текста:

историческа библиотека. Т. 2. С., 1929, с. 81; ***Златарски, В.*** История на Българската държава през Средновековието. Т. 3, с. 562.

[9] ***Шкорпил, К.***, цит. съч.; ***Джингов, Г.*** Към проучването на укрепителната система около средновековния Преслав. Археология, 1962/4, с.16-18; ***Чолпанов, Б***. Каменните щитове. С. 1989, с. 147.

[10] ***Смядовски, Ст.*** Българска кирилска епиграфика. С., 1993, с. 143.

[11] Изпадането на ер в краесловие е засвидетелствано в двуезичния надпис на Лазар от Плиска /кр. на IX –X в./, в Тудориния надпис, Лолиния прешлен и надписите върху керемидени отломки от Преслав /Хв./, в надпис №2 от Мурфатлар и др. По-подробно вж. ***Иванова, В.,*** цит. съч., с. 80; 91-92; ***Смядовски, Ст.***, цит. съч., с. 84-93; ***Попконстантинов, О. Кронщайнер*** – цит. съч., с. 77, 227; ***Бешевлиев, В***. Първобългарски надписи. С., 1992, с. 240/70/, обр. 165. За изпадането на еровите гласни в слаба позиция /краесловие и средисловие/ вж. по-подробно в: Граматика на старобългарския език. С., 1991, с. 541-542; ***Смядовски, Ст. ,*** цит. съч.

[12] ***Мирчев, К.*** Старобългарски език. Пк. 1985, с. 19; ***Смядовски Ст.***, цит. съч, с. 92.

(ЄЖЄ ПОСЪЛАХЪ ВЪ Х)ОЛОВ[Ь]НИКЪ ДА ЖЄН(Ъ) ОУКР[ЪІ]ЄТ[Ъ] . . . М(ЂСЦ)[А] А(УГОУ)СТА . . .

Кои са били и от кого са изпратени жените от нашия надпис можем само да гадаем. Ще припомним само сведението на Й. Скилица, според което първото нахлуване на киевския княз Светослав в българските предели, станало не по-късно от първата половина на месец август 968 година[13], предизвиква тежък смут сред населението.

Сред останалите детайли трябва да отбележим и наличието на един наподобяващ руна знак /разм. 39-25мм/, врязан върху съседен на надписа фрагмент /обр. 3/.

Обр. 3. Знак наподобяващ руна

Според предложеното тук тълкуване, надписът от м. Манастирчето се доближава до т. н. графити с приписков характер. Същевременно той носи белезите на едно тайно послание, каквото виждаме в надписа на Павел Хартофилакс и в откритията наскоро /отново в Преслав/ надпис на Вяргил[14].

A NEW INSCRIPTION FROM VELIKI PRESLAV

Kremena Stoeva, Georgi Maystorski

/ summary /

The present announcement aims at presenting a new epigraphic monument which has been recently found in the neighbourhood of Manastircheto / The Little

[13] За сведението на Скилица и първия поход на Светослав вж. по-подробно ***Златарски, В.*** История на Първото Българско царство. (част 2) С. 1927. с. 577 /бел. 4/ и сл.

[14] ***Майсторски, Г.*** Надпис върху блокче за инкрустация от Велики Преслав – В: Сб. в чест на проф. Ваклинов. ВТ 2000 г. /под печат/.

Monastery /, which is only 2,5km southwards from the Outer fortress of Preslav. At the very beginning of the rescue researches in 1999, in the churche's nave there were found important fragments from an amphora with redish-brown colour of the clay after its scorching. For the lack of water in the region and because of belated transporting of the finds, it was not until the end of the season that it became clear that on a very small part on the amphora sides there was a tiny fragment of inscription preserved. The letters **ж** and **ъ** helped to define the inscription as Cyrillic alphabet. However, our efforts were aimed not only at deciphering the inscription , but also at finding other fragments with letters. Two years later we were extremely lucky to add some more letters to the beginning and end of the inscription because we excavated the mound piled up by treasure-hunters. All 24 preserved signs had correct proportions: 3-7mm in height and 1,5-4mm in width. They all had the characteristics of many Cyrillic epigraphic monuments from 10th c. and the beginning of 11th c. The inscription must have been made with a very thin nib after the container had been scorched. The letters were in a horizontal line right below the neck of the amphora. After the last additions, the inscription reads:

…..ѳ л ѳ в [ь] н и к ъ д а ж є н ѳ у к р [ъı] к т [ъ] м……..[а] а……ста……

After analyzing all the possible combinations of letters, we can offer the following interpretation of the text, which is the most reliable,according to us:

(ЄЖЄ ПОСЪЛАХЪ ВЪ Х)ѲЛѲВ[Ь]НИКЪ ДА ЖЄН(Ъ) ѲЏКР[ЪІ]КТ[Ъ] М(ЂСЂЦ)[А] А(ЏГѲЏ)СТА)

According this interpretation, the inscription from the area of The Little Monastery is similar to the notes in the old-Bulgarian manuscripts. At the same time, it has the signs of a secret message similar to the inscription of Pavel Hartofilaks and Vergil which has been discovered in Preslav.